

van het gewilde kwaad, deze goeddoeners, charlatans en uitgekafferde a-socialen zijn binnen een cultuur altijd heilig, vervloekt en martelaar. Hun roeping en lot om te willen, te moeten en soms te mogen balanceren op de grens tussen orde en wanorde (het zijn vaak voormalige medicijnmannen), is altijd aanleiding tot schoolvorming, vooral wanneer er zich meer gewoonten binnen een cultuur hebben opgestapeld, d.w.z. wanneer er meer keuze is, meer confrontatie, anomie, en daarbij de noodzaak om zich thuis te voelen binnen een bepaalde levensstijl ook nog blijft bestaan.

Na mijn literatuurstudie die nodig was om een kandidaatsscriptie te schrijven over heilsbewegingen, waarin het arsenaal aan meningen hierover een beetje werd geordend, wil ik leren de heilsbewegingen te begrijpen als de al of niet geuite consequenties van de combinatie: anomie, kosmogonisch vermogen (c.q. ver-langen) en het optreden van inspirerende figuren, die deze gevoelens expliciteren en een bepaalde oplossing voorstellen. Dat wil ik doen door cultuur nog meer als bron van een bepaalde orde en een daaruit voortvloeiende principiële wanorde te zien, als een levensechte smartlap, waarbinnen ieder mens tot zijn recht wil komen. Liever, dan de heilsbewegingen op te vatten als een betrekkelijk willekeurig uit-vloeijsel van een bepaald soort cultuurcontact, een rêverie, een vorm van psycho-pathisch irrealer reageren, waardoor een ordentelijke cultuur zou worden scheef-getrokken.

Graag Uw mening hierover.

Hendrik Wittenberg, Nijmegen

Literatuur waarna verwezen werd:

Eliade, Mircea: Het gewijde en het profane. Hilversum, 1962.

Guariglia, Guglielmo: Prophetismus und Heilserwartungsbewegungen als völker-kundliches und religionsgeschichtliches Problem. Wenen, 1959.

Kamma, Freerk: De Messiaanse Koreri-bewegingen in het Biaks-Noemfoorse cul-tuurgebied. Den Haag, 1954.

Sierksma, Fokke: Een nieuwe hemel en een nieuwe aarde. Den Haag, 1961.

Kula: Uitgave van de Nederlandse vereniging van studenten in de culturele antropologie en de sociologie der niet-westerse volken. 7. 4. sept. 1967: 60-63

Het kind en de samenleving

Erik H. Erikson

Utrecht/Antwerpen 1964, AULAboek 181, 425 p., f 4,90; „Childhood and Society, New York (1950) 1963, ook als pocket verkrijgbaar (MENTORbooks).

„Childhood and Society” is de bewerking van een aantal opstellen geschreven tussen ongeveer 1935 en 1950, en werd door „Het Spectrum” in een (voor de verandering) behoorlijke vertaling van C. Németh-Linnebank uitgegeven; citering hieronder is naar deze uitgave.

Het boek bestrijkt weliswaar voor een belangrijk deel antropologisch terrein — Erikson kan hier bogen op eminente mentoren als Kroeber en Margareth Mead, en deed zelf veldwerk onder Noord-Amerikaanse Indianen — maar de schrijver is vóór alles psychiater; en dat betekent in dit geval een houding die, vertolkt met aanzienlijk stylistisch talent, het boek bijzonder boeiend maakt.

Voor de psychotherapeut gaat het (eenzijdige...) non-interventiepact dat de wetenschappen van mens en maatschappij met hun studie-object hebben gesloten, immers niet op: „hij heeft toch allereerst te doen met menselijke benaauwenis. En als hij daarover spreekt kan hij zich moeilijk op de vlakte houden” (p. 12-13). Welke vlakte? Misschien die waarop de overmatig methodologisch-bekommerden

en de van kwantificeerdrijf bevangen en (een Hoogvlakte is het dus wel!) nog al eens dreigen te verdwalen.

Dit in zijn formuleringen dikwijls ontroerende engagement, niet slechts laten zien hoe de zaak in elkaar zit maar onverhopen meebeleven, is voor een in hoofdzaak theoretische wetenschap als de culturele antropologie niet zo oninteressant als misschien lijkt. Erikson vat zijn aanpak samen in het begrip „psychoanalytische situatie”, voor hem bijna een rituele techniek („een moderne bijdrage tot de eeuwenoude pogingen van de mens tot systematische introspectie”, p. 412). Hij onderscheidt er de volgende dimensies aan: 1. de as genezing — experiment; 2. die van objectiviteit — participatie; 3. kennis — voorstellingsvermogen; 4. verontwaardigingstolerantie (p. 412); aan te vullen met wat Erikson het allerbelangrijkst schijnt te vinden: de zin voor het historische proces (in individu, groep en cultuur), met de psychoanalyticus als „systematisch deelnemend” historicus daarvan (p. 8). Wel, dat 2. en 3. meedoen is niets nieuws: zij zijn onontbeerlijk voor iedere menselijke wetenschap. In 1. ligt het verschil tussen zuivere en toegepaste wetenschap; het criterium: wel/geen therapeutisch resultaat geeft bovendien een experimentele mogelijkheid tot verificatie die in de antropologie tot nog toe schijnt te ontbreken (vergelijk de ervaringen bij community-development-projecten). De antropoloog kan nog menen nauwelijks medespeler te zijn (althans het spel van de anderen niet te beïnvloeden); Erikson echter, voor zijn part, wil zover gaan dat hij, — in tegenstelling tot de struisvogelachtige houding van de psychiater die zou menen zelf, met zijn eigen waarden, buiten de psychoanalytische situatie te blijven, — nadrukkelijk incalculeert wat hij noemt een verontwaardigingstolerantie: het moment waarop de psychiater de illusie van zijn beroepsmatig gesegmenteerd rol-gedrag laat varen. Zuivere wetenschap, alweer, bestaat bij de gratie van het af-wijzen van deze door Erikson verdedigde instelling, uiteraard; maar alweer is er toch een leerzame parallel te trekken met de veldwerksituatie. Belangrijker nog is de aansluiting hier bij het soort overwegingen als van Worsley („The third World”, London 1964, p. x): „human survival is too important a matter to be left to politicians”; of bij Dahrendorfs oproep tot de beoefenaars der sociale wetenschap om inderdaad tegemoet te komen aan de hoogste wetenschappelijke eisen, maar daarna en daarnaast ook moralist te zijn, zich bewust van de verantwoordelijkheid die kennis oplegt („Gesellschaft und Freiheit”, München (1961) 1965, p. 47).

Het is een kwestie van persoonlijke geaardheid of iemand zijn wetenschappelijke inspiratie vooral put uit liefde voor de rationele analyse, op een afstand, of vooral uit persoonlijke betrokkenheid, dichtbij, d.w.z. met de vinger op de wonde. De wijze waarop men deze gemotiveerdheid vorm geeft wordt dan bepaald door de tak van wetenschap die men gekozen heeft, maar zoals bij dit boek blijkt, toch niet zo dat doorstroming verder onmogelijk is.

In ieder geval eist therapie een goede wetenschappelijke basis, en Erikson schijnt daarvoor te zorgen, wat de hoofdzaken betreft; ik kan dat niet beoordelen en zal het niet proberen. Een enigszins volledige en indringende bespreking van dit rijke en veelzijdige boek zou trouwens voor een blad als KULA veel te lang worden. „Kind en Samenleving” voert van individuele psychiatrische gevallen naar een herziening en uitbouw van Freuds theorie der infantiele sexualiteit (dit hoofdstuk, enige jaren voor de oorlog gepubliceerd, had grote invloed op het onderzoek van Bateson en M. Mead op Bali, en op M. Meads „Male and Female”, een ander klassiek werk van de culture-and-personality-richting); via analyse van het socialisatieproces bij de Sioux (waardevolle aanvulling en kritiek op G. McGregors bekende boek „Warriors without Weapons”) en bij de Yuroks terug naar de kinderpsychiatrie; dan van aspecten van het kinderspel (verplichte lectuur voor de „homo-ludens”-roepers) naar een uiteenzetting over de geleidelijke ontplooiing van de identiteit van de mens; daarna een analyse van mythe en realiteit van de adolescentie in het hedendaagse Amerika, het vooroorlogse Duitsland en het Rusland van vóór de Revolutie, om te eindigen met een magistrale beschouwing over „de vrees voor de angst”. Kern van het hele betoog is dat socialisering het proces is van de uitbuiting door de cultuur, — op aanwijsbare (door Erikson in verras-

